

ZGODBA STAREGA MORNARJA

ODLOMEK IZ POTOPISA „MED POTNIKI IN MORNARJI“

B R A T K O K R E F T

Godba na palubi je igrala samo do polnoči. Kdor še ni hotel iti ob tej uri spat, je lahko šel v bar, ki je bil odprt do ene. Potem je moralo vse utihniti. Luči so ugasnile in počasi je zavladal na ladji nočni mir. Bedeli so samo mornarji in častniki, ki so imeli nočno službo, in se izmenjavali vsake štiri ure; navadni mornarji so morali vzdržati vso noč.

Težko se je bilo zaplesti v pogovor z mornarji. Oni sami so bili nezaupljivi do potnikov. V njih so videli le ljudi, ki imajo denar in zato brezskrbno življenje. Na drugi strani pa je bila med potniki nekakšna morala, da ni spodobno pogovarjati se z navadnimi mornarji. Hodili smo drug mimo drugega kakor tujci in jasno se je čutil prepad med nami. Mornarji so sicer prijazno odgovarjali, če jih je kdo izmed potnikov kaj vprašal, toda ta prijaznost jim je bila predpisana, ni prihajala iz srca. Videl sem med njimi tudi mrke, osorne obraze, ki kljub navidezni prijaznosti niso mogli prikriti v svojih očeh mržnje do gospôde, ki je zvečer pozno v noč plesala in prepevala, podnevi pa se brezskrbno solnčila in kopala v ladjinem bazenu. Videli so dame in gospode, katerih edina in največja skrb je bila, da bi solnce čimprej in čimbolj ožgalo njih kožo. Vsakdo je hotel biti črn in če bi bil na ladji kakšen čudodelen zdravnik, ki bi predaval o temi „Kako postanem v enem dnevu zamorec“, bi imel mnogo zvestih in hvaležnih poslušalcev in vsaka paluba bi bila zanje premajhna. Mornarji so bili ogoreli in črni od dela. Morali so ga opravljati na solncu, in čim bolj je pripekalo, tem težje jim je bilo pri delu. Prav nasprotno kakor pri potnikih, ki so v kopalnih oblekah ležali po vseh ladjinih kotih in koncih in stegovali svoja telesa zdaj v to zdaj v ono stran. Že solnce je delilo mornarje in potnike v dva tabora. Eni so komaj čakali nanj, drugi so se mu izogibali, eni so se lahko kopali v dokaj udobnem bazenu, drugi so se morali zadovoljevati s prhami v zaprtih in temnih prostorih.

Že več večerov sem na zadnjem ladjinem koncu opazoval starega, mrkega mornarja, ki je imel nočno službo. Vedno iznova sem iskal prilike, da bi se zapletel z njim v pogovor. To ni bilo lahko, kajti pred potniki sem se moral čuvati, da ne pridem ob dober glas, ker se pajdašim z moštvom na ladji, na drugi strani pa sem bil kot potnik prav tako deležen nezaupnosti in mržnje mornarjev. Tako sem se moral boriti na dve strani in dolgo je trajalo, preden sem se spoznal vsaj z nekaterimi

mornarji, ki so po daljšem razgovoru postali zaupljivejši. Toda podnevi si pred ljudmi nismo mogli tega pokazati. Šele zvečer, ko je bila tema in pregled po ladji težji, ker si se lahko izgubil v kakšen temen kot čisto zgoraj na „strehi“, smo ostali delj časa skupaj in se pogovarjali. Tako sem zapravil precej časa, da sem prelomil ločnico med nami in da sem preskočil prepad med potniki in mornarji. Starega mornarja sem tako rekoč, ne da bi bil on to vedel, oblegal več večerov. Dvakrat sva si bila že toliko blizu, da bi skoraj začela pogovor, pa je vedno prišlo kaj vmes. Ali je prišel kakšen drug potnik zraven in me mimogrede ogovoril, ali pa je bila v meni še prevelika plahost pred starim, z brazdami razoranim obrazom. V svoji meščanski obleki sem se mu lahko zdel sovražnik, ki se samo za zabavo ponižuje s svojega meščanskega viška k njemu. Mislil bi si lahko, da je on zame nekakšna svojevrstna zver v zverinjaku, ki so si ga prišli ljudje ogledat iz radovednosti. Nihče si ne bi mislil, kako težko se je spoznati s sočlovekom, kako težko se mu je približati, da ti vsaj malo odpre svoje srce in ti zaupa.

Neki večer, ko sem bil v boljši družbi do „policijske ure“, sem se ga spet spomnil. Ko so vsi iz moje družbe utrujeni od solnčenja in plesa, od pohajkovanja, kopanja in flirtanja odšli spat, sem se napotil k njemu. Prazno mi je bilo v srcu in hotel sem najti človeka, pred katerim bi mi ne bilo treba skrivati svojih misli in čuvstev, s katerim bi se lahko pogovoril brez meščanskega bontona in vseh tistih navidežno lepih, zlaganih besed, brez pudra in šminke, ki sta prevladovala med potniki. Od časa do časa sem se pregrešil s kakšno prostaško besedo, izražajoč v cinizmu svoje sovraštvo do vsega, kar me obdaja.

Naslonjen je bil na ladijsko ograjo in je gledal v noč. Pozdravil sem ga in pristopil. Odzdravil mi je, toda nič več. Naprej je zrl v temno, pozno noč in kadi cigareto. Zdaj pa zdaj, ko je močno potegnil cigaretni dim vase, sem v cigaretinem žaru videl njegov obraz. Oči so bile brez bleska, mrtve, tope, kakor da so slepe. Pozneje sem vedel, da nimajo več bleska, ker so utrujene in ker ničesar več ne vidiijo pred sabo.

Začel sem govoriti. Pogovor je bil prisiljen in poln iskanih besedi, kakor se to zgodi, če se prvič sestaneta dva mlada zaljubljenca. Midva nisva bila zaljubljenca, kaj še, toda začela sva o vremenu, lepoti noči, o mesecu in zvezdah, ki se zrcalijo na morski gladini... In tako dalje. Vse to sem bedasto brbljal, mornar pa je samo na lahno prikimal. Videl sem, da vsega tega on ne vidi, da so vse te lepote zanj mrtve. In prav ta njegova nepoetičnost, prav ta hladnost do nočne lepote in morja me je naposled opogumila, da sem stopil čisto k njemu in začel razgovor s povsem druge, neprisiljene strani. Počasi se mu je razvezal jezik in ko sem mu ponudil še cigareto, sva prišla v živ razgovor. Med navadnimi

mornarji je bil on edini precej star. (Že nad šestdeset let.) Vsi drugi so bili mladi ali vsaj mlajši ljudje. Zato sem ga najprej vprašal, kako to, da mora še v teh letih opravljati službo.

„Nisem mornar po poklicu, temveč po potrebi in stiski. Vse življenje sem se izogibal tega zame najbolj dolgočasnega poklica, na stara leta sem se mu moral vdati. Dragi moj gospod, to je dolga povest, povest štiridesetih let težkega dela, ki ni rodilo niti toliko sadu, da bi lahko na stara leta mirno živel v skromni koči pri svoji osiveli in stari ženi...“

Govoril je mirno, brez čustva, kakor bi pripovedoval o nečem tujem, vsakdanjem, o nečem, kar je hladno, trdo in kruto dejstvo, o nečem, kar je sklenjen račun, račun z deficitom.

In začel je pripovedovati, na kratko in brez zanosa, mirno in brez strahu je odgrinjal zastor nad svojim življenjem:

Ko je v Avstriji odslužil vojaški rok, se je napotil v Ameriko kakor že mnogi drugi pred njim in za njim. Vsakdo, ki se je kdaj napotil v Ameriko, je šel tja sreče iskat, ker je doma ni našel. Toda ta sreča ni bila nič drugega kakor prevarana misel, da se bo tam lažje živelo, da bo boljši zaslužek in da si bo zato kaj prihranil. Tako se večina prevara in navadno po dolgih letih obnemore. Videl sem ljudi iz Prlekije, ki so z istimi mislimi šli tja dol šele pred nekaj leti, ko je bilo že vendar povsod znano, da ni sreče ne v Ameriki ne kje drugje, da je treba povsod težko delati, da so povsod na vseh krajih in koncih skrbi in težave za malega človeka in da je edino, kar je zanj lahko dosegljivo: lakot in smrt. Toda človek je nepopoljšljiv. Kljub vsem ugovorom se odpravi na pot, da že po nekaj tednih piše domov razočarano pismo. Ko je šel on v Ameriko, štirideset let je že minilo od takrat, je bilo vendar bolje. Amerika se je šele razvijala in na tisoče možnosti je bilo za delo, čeprav delo ni bilo lahko. Sklenil je oditi v Ameriko še zaradi nečesa drugega. Doma so ga silili, naj gre med mornarje; se bo vsaj od časa do časa lahko vrnil domov; toda o tem ni hotel nič slišati. Tudi njegov oče in dva njegova brata sta bila mornarja. Vsi so poginili sredi morja, ki jih je pogoltnilo. Sovražil je morje in zato si je v Ameriki poiskal delo pri rudniški družbi in kopal in sekal skale premoga globoko pod zemljo. Delal je in spravljaj, ker mu je ostalo od zaslužka in po nekaj letih se je bilo res nekaj nabralo. To je bil od ust pritrgan denar. Da ga je mogel prihraniti, se je moral odreči kajenju in vinu in vsem veselicam, ki si jih je tako želelo mlado srce. Še žensk ni pogledal, ker ženske stanejo denar, mi je dejal — naj bo, tako ali tako, z žensko je vedno strošek, če ti ga ne napravi ona, si ga pa v svoji zaljubljenosti napraviš sam. Tudi v organizacijo ni hotel stopiti, kar so mu nekateri tovariši zelo zamerili in včasih ga je kateri izmed njih zaradi tega celo ostro napadel, čeprav je bil sicer dober „ka-

merad“ in ni klečeplazil niti pred lastniki niti pred pazniki ali kom drugim. Živel je pač svoje življenje in čakal, da bo kupček dovolj velik, da se bo popeljal domov na dalmatinsko obrežje. Vzel bo mlado dekle za ženo, kupil si bo zemljo, postavil hišico in živel . . .

„Nekega dne pa me je zmešal sam hudič. V mestu se je ustanovila delniška družba, ki je nameravala zgraditi električno železnico. Zbirali so delnice in razvili tako agitacijo, da je marsikateri izmed nas podlegel. Obljubljali so visoke obresti in to me je zapeljalo. Pred očmi mi je bila kočica v domači vasi in nasedel sem. Pol leta so delali, nato so prenehali. Zmanjkalo je denarja, kapital je bil premajhen, razen tega pa so se zgodile neke nepravilnosti. Izgubil sem ves prihranek zadnjih let. Vse mi je toliko zagrenilo življenje, da sem sklenil vrniti se v domovino. Mesto ni dobilo električne cestne železnice, jaz sem izgubil denar in moj sen o kočici in majhnem vinogradu v Dalmaciji se je odmaknil v nedogled. Ko sem na zadnji postaji stopil iz vlaka, me je bilo sram, da bi se bil najrajši vrnil nazaj v Ameriko. Očital sem si, da sem jo prehitro zapustil in da se mi bo zdaj vsa vas smejala. No, pa je še nekako bilo. Dobil sem službo v neki tovarni, vmes sem delal kot pristaniški delavec. Saj je šlo, toda počasi in slabo. Ostalo je premalo in če bi delal tisoč let, bi komaj spravil toliko, da bi se lahko dobro oženil. Včasih me je vse skupaj razjezilo in sem se napil. Tudi kaditi sem začel. Nekega lepega dne sem se kar brez posebnega premišljanja oženil in pripeljal v domačo hišo svojo ženo. Oče je bil takrat že mrtev in istega leta se je na majhnem tovarnem parniku, ki ga je dal kapitan preveč obtovoriti, da ga je vihar prevrnil, ponesrečil moj starejši brat. S svojo smrtjo mi je napravil prostor v očetovi hiši. Žena je še isto leto porodila sina in na jesen sem se spet vkrcal. Po daljšem iskanju in romanju sem našel delo.

Zdaj sem hotel biti previdnejši. Počasi sem se spet odrekel kajenju in pijači in tudi ženi sem bil precej zvest, četudi vse to nikakor ni bilo lahko. Zaklel sem se, da ne dam denarja iz rok, naj bo kakor hoče. V prostem času sem bral in tudi v organizacijo sem vstopil. Takrat je bila že toliko napredovala, da je bilo brez nje težko dobiti delo. Razpredla je svoje mreže po vsej Ameriki. Ustanovili smo svoj konzum. Zdaj mi je tovariška čast branila hraniti denar doma. Tovariši so vedeli, kako varčujem, zato so pri ustanovitvi računali na moj denar. Mislil sem si: za našo stvar gre, ne smem jim odreči, razen tega pa so prav tako zagotovljene obresti, in dal sem. Vse je šlo lepo v redu. Pošteno, kakor se med tovariši spodobi. Nekega dne pa je izbruhnila stavka. Družba nam je hotela odvzeti nekaj naših pravic in znižati mezdo. Borba je trajala dva meseca. Oblegani od vseh strani smo se morali na koncu vdati. Toda to še ni bilo najhujše. Konzum nam je bil med štrajkom edina opora, le da se je na

koncu izčrpal. Stavka je vse požrla in konzum je moral napovedati konkurz. Klel sem, da se je kar bliskalo okoli mene. Klel sem usodo in tiste, ki nam milostno režejo kruh. Kaj bo iz mojega življenja, kaj bo iz mojega sina? Tisoč misli, tisoč vprašanj je blodilo v moji glavi. Postal sem nestrpen in včasih me je zagrabila taka nagla jeza, da se nisem mogel obvladati. Tako se mi je zgodilo, da sem nekega dne dodobra namlatil delavca, ki je bil med štrajkom stavkokaz, pozneje pa je celó vohunil med delavci. Nič ni pomagalo. Zdaj je bilo treba bežati. Nisem mu sicer napravil nič hudega, toda vedel sem, kako se deli pravica. V ječo nisem hotel, pa če bi bilo samo za mesec dni. Potepal in skrival sem se nekaj časa, dokler se spet nisem znašel na zadnji postaji v Dalmaciji. Lačen in brez denarja. Ko sem stopil v očetovo hišo, je bil jok in škripanje z zobmi, kakor se to pravi. Mati in žena sta jokali, tudi moj sin je pomagal, jaz pa sem škripal z zobmi in klel. Toda kaj je vse to pomagalo?! Človek je kakor živina. Delaj in delaj, na koncu pa crkni! Še je bilo v meni moči, zato ker sem lahko sovražil, ker sem koval maščevanje. Čas gre neusmiljeno preko vseh človekovih čuvstev. Vse je ničevo pred njim in tako sem se pomiril tudi jaz. Zaklel sem se, da nikoli več ne pojdem v Ameriko. Besedo sem držal skoraj petnajst let. Prišla je vojna in oba s sinom sva morala na fronto. Sin je že v prvih mesecih vojne padel v Galiciji, jaz pa sem romal iz kraja v kraj, z bojišča na bojišče, krogle zame ni bilo. Pač pa sem ozebel na tirolski fronti in to me je spravilo v etapo. Avstrija je propadla, vojne je bilo konec in povsod je zavladalo veselje, polno upanja in vere. Toda to je bilo le za kratek čas, kajti nobeno upanje in nobeno veselje ne more izpremeniti dalmatinskega kamena v rodovitno zemljo, ki bi nasitila njene prebivalce. Še mrličje pokopavamo pri nas v kamenje, kar se bo vam zdelo mogoče celó imenitno, toda če se spomnim iz vojne bogatorodne ukrajinske zemlje, kjer smo včasih pokopavali svoje padle tovariše v mokro, zaradi obilnega dežja kar močvirno zemljo, se mi milo stori. Tista zemlja je mastna, kakor bi jo bil nekdo pomešal z maslom. In nič naj ne tarnajo ljudje, ki prebivajo na taki zemlji, pa jim je hudo, ko spuščajo mrliča v jamo, kjer se je zaradi prevelikega dežja nabralo nekaj vode, da rakev kar pljusne vanjo. Naposled vendarle obsedi na zemlji, voda pa se odcedi. Nič naj ne tarnajo, pravim, kajti zemlja je zemlja, mi pa nismo na zemlji, mi smo na suhem, kraševitem kamenju in pri nas se človek še po smrti ne združi z materjo zemljo, temveč s kamnom, ki mu je bil vse življenje trd očim . . .“

Mornar je utihnil, kakor da je končal. Visoko na ladji je plapolala trobojnica. Veter je pihal in pod nama so šumeli morski valovi.

„Dež bo!“ sem dejal.

„Mogoče.“

Nič več, samo to je rekel, jaz pa sem mislil na zgodbo njegovega življenja. Nič več nisem vprašal, dovolj sem slišal. Mirno je kadil cigareto, menda že peto ali šesto. Nenadno se je obrnil k meni: „Ali mislite, da je moja povest že končana?“

Osupnil sem ob tem vprašanju. Ne vem, kako sem ga bil poslušal, mislil sem, da je že končal.

„O, dragi moj gospod, ni še konec! Po tolikih in tolikih letih človek pozabi na nekdanje gorje in začne iznova. Tako je bilo tudi pri meni. Mati in hčerki sta mi rekli, naj še enkrat poskusim srečo in naj nikomur tam doli v Ameriki ne zaupam denarja. Naj ga rajši pošiljam domov ali pa v kakšen domač denarni zavod. Ubogal sem in šel. Vse je šlo po sreči. Prišel sem pravkar v veliko poveljno ameriško prosperiteto. Tri leta sem delal, štiri, pet let in pošiljal denar v domovino. Po petih letih so me ženske poklicale domov. Zadosti si hodil po svetu, zdaj se vrni in ostani doma, so rekle in jaz sem šel. In še to so mi pisale, naj ne izzivam usode, saj sem si zadosti prihranil, kaj bi hlepel po bogastvu. Vesel sem se vračal v domovino. Vendar sem jo ukanil, to prekleto usodo! . . .“

V Zagrebu sem moral stopiti iz vlaka in čakati na zvezo z Dalmacijo. Imel sem časa tri ure. Prtljago sem pustil na kolodvoru in šel v mesto. Stopil sem v gostilno in tam sem našel znanca iz svetovne vojne. Beseda je dala besedo, on je pripovedoval svoje, jaz pa svoje. Tudi o prihranjenem denarju me je vpraševal. Hotel je vedeti, če se težak vračam domov. Povedal sem mu, da je denar že davno doma, namreč v domači banki. Strašno je bil radoveden. Hotel je izvedeti, v kateri. Kaj bi skrival, sem si dejal in povedal sem mu, da sem ga naložil v „Triglavski banki“.

Tedaj se je zgrozil in jaz sem prebledel, še preden mi je povedal, da je banka propadla.

Kako sem se tisto noč vozil domov, sam ne vem. Le to vem, da je bila vožnja od Zagreba do zadnje postaje v Dalmaciji daljša kakor vsa pot iz Amerike v Evropo. To je prav za prav vse. Suho poročilo, kaj ne, kakor kakšen „kompaniraport“. Koliko mrtvih? Niks! Koliko živih? Niks! Samo en star mornar! Nur ajn Matros!“

Še teh norčavih besed, pomešanih z vojaško nemščino, ni izgovoril v smehu. Gledal sem ga in gledal ter se spomnil, da se ta človek sploh ni nikoli smejal. Smeha ni poznal. Vzelo mu ga je življenje.

„In zdaj sem tu na potniški ladji. Nikoli nisem hotel biti mornar, na stara leta pa me je vrglo na ladjo. Vsako noč imam službo. Podnevi spim doli v kabini, ponoči slonim tu na zadnji palubi ob ograji, kadim cigareto in . . .“

„In mislite na nekdanje dni.“

„Zdi se mi, da nič ne mislim. Samo kadim.“

„In vaša žena?“

„Čaka na moje pare, da bo lahko plačala davek. Preživel sem vse brate in podedoval kočo z majhnim vinogradom. Toda vino nima cene. Ena hčerka se je omožila, druga je še doma! Zdaj imam kočo, vinograd, ženo in hčerko, toda živeti ne moremo od tega. Zato sem moral v službo na ladjo.“

Bilo je skoraj tri ura zjutraj. Stisnila sva si roke in se poslovila. Po dnevi se nisva videla nikoli. Čeprav ni ves dan spal, je ostal vedno v spodnjih prostorih; le enkrat sem ga videl, kako je pokukal iz spodnjega stopnišča. To je bilo v Carigradu. Mesece in mesece je stražil ponoči in se za dan sploh ni brigal več. Zanj ni bilo nobene lepote na morju, ne v novih mestih, nikjer. Ne veselja ne žalosti, ne dneva ne solnca.

To je bil edini človek na ladji, ki se ni znal več smejati.

Človek brez smeha...

„Nur ajn Matros!“ kakor je dejal sam.

D. H. LAWRENCE

M I R A N J A R C

Če je pesnikovo poslanstvo, razvihariti dušo, očistiti jo razumske navlake in jo napolniti z novo močjo, razvneti jo za objem življenja, kakor se ji razprostre v vsej širini, globini in veličasti prabitnosti, tedaj je angleški romanopisec D. H. Lawrence velik pesnik. Stilno in idejno pripada tisti predhodni generaciji, ki je v angleški književnosti pripravila tla upornikom proti nadvladi razuma, mirnega opazovanja in spravljive objektivnosti. V novelah, romanih in esejih (od leta 1911. do leta 1930.) je prikazoval borbo za osvobojenje življenja iz okov prisiljenega samozatajevanja, svetohlinstva in intelektualizma, v katerih je tudi on trpel; prebadal se je s spoznanji, ki so za ozdravljenje človeka in družbe morda prenevarna, morda tudi preveč enostranska, ker so subjektivna. Prav ognjevitost, bojevitost in prepričevalnost njegovih polemik, razprav in esejev, ki so hkrati komentarji k njegovi epiki, dokazujejo izrazito subjektivni značaj njegovega celotnega dela, ki so mu bila vzmet, netilo in hranivo doživljenja v ozkem krogu osebnega življenja. Brezobzirno vrtanje po lastni rani, gledanje na življenje kot na problem lastne bolečine, izoblikovanje posebne, v najširšem zmislu — terapevtične ideologije, to so tipične lastnosti pravega subjektivista, ki